Boeren in Berg, 1843

Rombout Nijssen

Een onderzoek door de diensten van het kadaster

1843 en de jaren daar rond is een periode waarvoor er meer dan voor andere periodes van de negentiende eeuw bronnen bewaard zijn over het leven van de mensen in onze dorpen. België was meer dan tien jaren onafhankelijk, nieuwe administraties – zoals de diensten van het ministerie van financiën – kwamen op kruissnelheid, en die hadden systematisch vergaarde informatie nodig om te kunnen werken. Eén van die diensten was de administratie van het kadaster.

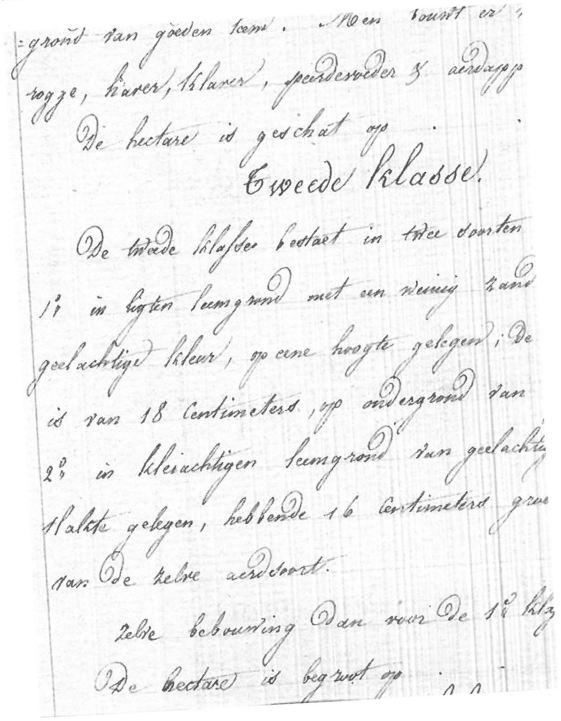
Gedurende heel het ancien régime was de gemeentelijke fiscaliteit grotendeels op het grondgebruik gebaseerd. Na de aanhechting van de Belgische provincies bij de Franse Republiek in 1795-1796 werden hier de Franse wetten op het kadaster van toepassing. In Limburg duurde het nog tot in de jaren 1840 voordat de hele operatie van het kadastraal opmeten en identificeren van de eigenaars achter de rug was. In die context werden door de provinciale directie van het kadaster te Hasselt omstreeks 1842-1843 de zogenaamde processen-verbaal van afpaling aangelegd (1). In deze dossiers bracht de administratie voor elke gemeente in Limburg de stukken bijéén die nodig waren om de gemeentegrenzen en de waarde van het onroerend goed vast te stellen.

Dat de oppervlakte van de percelen of de grootte van de woningen daarbij van belang was, is evident. Maar het kadaster keek verder dan dat. Ook de ligging van de gemeente, de kwaliteit van de wegen, de afstand tot de marktplaatsen, de gemiddelde prijzen van de veldvruchten op die markten, de aanwezigheid van een rivier die een watermolen kon aandrijven, eventuele industriële of handelsactiviteiten in de gemeente: het had allemaal invloed op de waardering van het vastgoed.

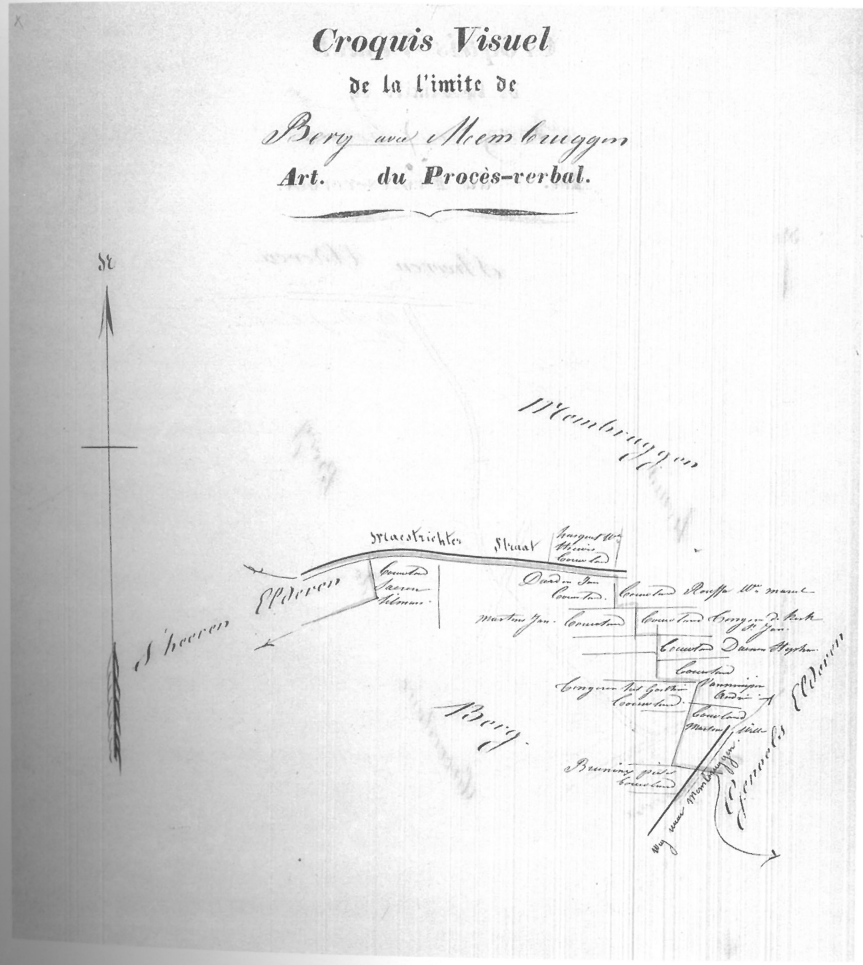
Eén van de voornaamste documenten in elk gemeentelijk dossier is het zogenaamde document 5, de Tabel van klassificatie der grondeigendommen. Voor Berg werd dat document in 1843 afgerond. Het biedt ons als het ware een geschreven foto van het dorp in die tijd. Het document bevat een algemene beschrijving van de gemeente, met bijzondere aandacht voor de

afstand tot de voornaamste steden in de omgeving, de wegen, de waterlopen, de aard van de economische activiteiten, de bewoning en het inwonersaantal: dingen die een invloed kunnen hebben op de waarde van het onroerend goed. Vervolgens bevat het een indeling van de woningen, weiden, akkers, hooilanden, brouwerijen en andere onroerende goederen in klassen, met de vermelding van de geschatte jaarlijkse huuropbrengst, het kadastraal inkomen zouden wij zeggen, van die goederen.

De periode 1840-1845 is ook op monetair vlak een interessante tijd. België was sinds het najaar van 1830 onafhankelijk, maar er ging enige tijd overheen voordat men het eens werd over de nieuwe munt van het koninkrijk. In de wet van 5 juni 1832 werd vastgelegd dat de frank de Belgische munteenheid zou worden. De frank, zo zegt de wet, is een muntstuk van vijf gram zilver. Van dan af kon begonnen worden met productie van de nieuwe munt. Niet alleen muntstukken van een frank moesten in voldoende grote aantallen aangemaakt worden, maar ook zilverstukken van vijf frank, twee frank, een halve frank en een kwart frank, en koperstukken van één, twee, vijf en tien centiemen, die nodig waren voor dagelijks gebruik.

grond van goeden kom. Moen tourt er
rogge, haver, blaver, peerdevoeder 3 aerdappe
De hectare is geschat op
Tweede klasse.
De tweede klasse bestaat in twee deelen
1° in lichten leemgrond met een weinig zand
geelachtige kleur, op eene hoogte gelegen; De
is van 18 centimeters, op ondergrond van
2° in kleiachtigen leemgrond van geelachtig
Halste gelegen, hebbende 16 centimeters grond
van De selve aerdsoort.
selve bebouwing Dan voor De 1° klas
De hectare is begroot op

In 1830 circuleerde hier vooral de Nederlandse gulden, die ongeveer dubbel zoveel zilver bevatte als de frank, maar ook de Franse frank werd veel gebruikt. Ook oude munten, van voor de Franse tijd, waren nog in beperkte mate in omloop. De nieuwe Belgische munten werden aangemaakt vanaf 1832. De productie verliep echter zo langzaam dat de gulden nog jarenlang het belangrijkste betaalmiddel bleef. Toen de diensten van het kadaster in 1843 de waarde van het onroerend goed in Berg vaststelden, drukten zij geldbedragen nog steeds in guldens uit. Geleidelijk aan zou de gulden in België uit circulatie gaan. De Franse frank daarentegen, die ook vijf gram zilver bevatte, bleef nog decennialang een veel gebruikt betaalmiddel.

De gegevens van het kadaster van 1843 lichten ons in het bijzonder in over de woningen van destijds. Het kadaster telde in 1843 in Berg 72 belastbare woningen. Het belastbaar inkomen daarvan varieerde van 36 gulden voor het uit *bricksteenen en hout en leem gebouwde huis van Peeter Vrancken, met drie groote en eene kleine beneden plaets, tot 3 gulden voor 14 leeme hutten, dienende tot woonplaets van behoeftigen.*

Klasse	Belastbaar inkomen	Aantal woningen
1	36	2
2	27	5
3	21	6
4	15	7
5	9	11
6	6	27
7	3	14
		72

Een eerste opvallende vaststelling die het overzicht van de woningen in Berg biedt, is het feit dat er 41 tot de laagste twee klassen behoren. Het zijn *de huizen van ambachtslieden, arbeiders en daglooners*, en de schamele hutjes van armen. Elf huizen van de vijfde klasse en zeven van de vierde klasse worden bewoond door geringe landbouwers. De zes huizen van de derde klasse en vijf van de tweede klasse zijn *wooningen welke voor den landbouw zijn ingerigt, min of meer uitgestrekt en in redelijken staet.*

Met 356 inwoners zat Berg wat inwonersaantal betreft in de middenmoot van de dorpen in de omgeving van Tongeren.

Inwonersaantallen van Berg en zijn buurgemeenten	
Berg (1843)	356
Genoelselderen (1846)	226
Henis (1846)	319
Mal (1846)	321
Membruggen (1846)	485
's Herenelderen (1846)	489
Tongeren (1846)	6371

De woningen in Berg werden door de schatter en de controleur van het kadaster als volgt beschreven:

De huizen dezer gemeente zyn verdeeld in zeven klassen, naer gelang der verscheidenheden, welke men tusschen dezelve vindt.
Zy zyn in het algemeen door de eigenaers zelve bewoont of met tot den landbouw dienende gebouwen en eigendommen verhuerd.
By gebrek van afzonderlyke huurkontrakten, heeft men de zelve gerangschikt na mate hunner uitgebreidheid, hunne mindere of meerdere regelmatige en geriefelyke inrigting en ingevolge den staet, waer in zy zich bevinden.
De eerste klasse bevat twee huizen, waer van het eene uit bricksteenen en hout en leem is zamengeseld en met pannen gedekt is; het zelve is enen als de landelyke gebouwen in goeden staet, het bevat drie groote en eene kleine beneden plaets en dient tot boerdery.
De tweede en derde klasse bevatten vele woooningen, welke voor den landbouw zyn ingerigt en zich met de daer by behoorende gebouwen min of meer uitgestrekd, zich in redelyken staet bevinden.
De vierde en vijfde klasse bestaen in de huizen van geringe landbouwersn lubder geriefelyk als de voorgaende.
De zesde klasse bevat niets dan huizen van ambachtslieden, arbeiders en dagloners.
Dewyl de zevende klasse niet dan eenige leeme hutten bevat, dienende tot woonplaets van behoeftigen.
De schatting van iedere der bovengenoemde klassen, naer de opgegevene grondslagen by een genomen en naer aftrek van het inkomen van der zelver oppervlakte, is bepaelt zoo als in het achterstaende tabel is gebragt.

Rivieren of beken van enig belang zijn er in Berg niet. Tussen de bewoningskernen van Berg en Ketsingen ligt het brongebied van de Demer. Het merendeel van de huizen lag in het dorp, bij de kerk, of in het gehucht Ketsingen.

De boerderijen en arbeidershuizen lagen nog sterk geconcentreerd in het centrum van het dorp. Rond het dorp lag een gordel van weilanden met hoogstam fruitbomen, en dan een bredere gordel van akkerland, die tot aan de grenzen van de gemeente doorliep. Op minder vruchtbare gronden stonden nog enkele bossen. Berg heeft van oudsher twee kernen: enerzijds is er het dorp met de kerk, en anderzijds is er Ketsingen. Tussen beide kernen liggen de akkers en het brongebied van de Demer.

In 1843 lagen de wegen er in onze dorpen nog precies zo bij als eeuwen eerder. De enige kasseiweg in de omgeving van Berg was de steenweg van Tongeren naar Maastricht, die het zuiden van de gemeente doorsneed.

een halve dag in Henis en in Berg. Zijn jaarwedde bedroeg 300 frank, waarin de gemeentebesturen van Overrepen en Neerrepen ieder 75 frank bijdroegen, Riksingen en 's Herenelderen ieder 50 frank, en Henis en Berg ieder 25 frank.

De aanwezigheid in het dorp of in de naaste omgeving van een beek met voldoende debiet om een watermolen aan te drijven was van grote betekenis. Omzeggens iedereen in onze dorpen bakte immers zijn eigen brood. Meel werd omzeggens niet verhandeld. De boeren teelden zelf het graan dat zij nodig hadden, en andere dorpsbewoners kochten graan bij de boeren of op de markt in Tongeren. Om de twee tot drie weken ging men met een zak graan – rogge, spelt of tarwe – naar de molen om het tot meel te laten malen. De reden waarom men geen grotere hoeveelheden ineens liet malen, lag in de beperkte houdbaarheid van meel. Het gedorste, niet gemalen graan was erg lang houdbaar, op voorwaarde dat het droog bewaard werd. Meel was veel gevoeliger voor vocht, en kon niet lang bewaard worden zonder te bederven. Wie gebruik kon maken van een molen in het eigen dorp kon dus op dit punt veel efficiënter werken dan iemand die twee dorpen verder reizen moest. In Berg was er geen waterloop met voldoende debiet om een watermolen aan te drijven.

In verhouding tot nu, was de veestapel op elke boerderij in 1843 vrij beperkt. Dit had vooral te maken met de beperkte beschikbaarheid van voeder voor de dieren. De dieren leefden vooral van de opbrengst van grasland, dat zij afweidden, of waarvan de opbrengst gehooid werd om hem in de winter te vervoederen. Voor de paarden werd haver gezaaid, en ook klaver en gerst waren teelten waarvan de opbrengst diende om het vee de winter door te houden. De grootte van de veestapel stond rechtstreeks in verhouding tot de oppervlakte grond die gebruikt kon worden om hun voeder te telen.

In 1843 waren schapen nog veel voorkomende hoevedieren. In Berg waren er eenige kudden van. Zij werden niet in afgesloten weiden gehouden, maar gehoed. Het grootste deel van hun voeding zochten zij bijeen langs de wegen, op de akkers waarvan de oogst ingeschuurd was, en op braakland. Voor de winter werden de oude dieren en de overtollige jonge bokken geslacht. Alleen de jonge ooien, waarvan men verwachtte dat zij na de winter lammeren zouden werpen, werden de winter door gehouden.

Varkens werden in 1843 nog gehoed: zij zochten onder het toeziend oog van een varkenshoeder zelf hun kost bijeen langs de wegkanten, in

hakhoutbosjes, of op de akkers waarvan de oogst weggevoerd was. Daarnaast werden zij gevoed met het afval dat de boerderij voortbracht: de aardappelen die te klein waren voor menselijke consumptie, de aardappelschillen, en andere afval uit tuin en keuken. Zelden hield men er meer dan twee.

Het wegennet kende in alle dorpen dezelfde problemen: in het winterseizoen, of zelfs wanneer het enkele dagen regenachtig was, waren de onverharde wegen zonder meer onbruikbaar. Het water herschiep de karrensporen, want meer waren die wegen niet, in modderpoelen. Wie er zich in die periode met paard en kar op waagde, liep met zekerheid vast. Bovendien betekende de slechte staat van de wegen dat de laadcapaciteit van karren en wagens beperkt bleef. Algemeen werd aangenomen dat een paard op een verharde weg een wagen met twee ton last kon voorttrekken. Op onverharde wegen was dat minder, en in modderige sporen nog minder. Ook het heuvelachtig traject van sommige wegen verminderde de maximale laadcapaciteit.

Takken van bomen en hagen langs de wegen, die het verkeer konden belemmeren, moesten jaarlijks in het voorjaar door de eigenaars van de belendende percelen gesnoeid worden. Van het hout dat dat opleverde werden mutsaarden voor de broodoven gemaakt.

In veel gemeenten kregen de buurtwegen jaarlijks na de winter een onderhoudsbeurt. Dat gebeurde met de middelen die er waren, en dat was dikwijls niet veel meer dan aarde en houtafval om de gaten in de wegen te vullen, en een aantal karrenvrachten stenen. De dorpelingen die voor dit onderhoudswerk de handen uit de mouwen staken, mochten een bepaald bedrag van de door hen verschuldigde gemeentebelastingen aftrekken. De waarde van een werkdag werd jaarlijks door de bestendige deputatie vastgesteld. In 1843 was dat 80 centiemen. Voor een dag werk met een paard, ingespannen of niet, mocht men 2 frank in rekening brengen, en voor een dag vrachtvervoer met een kar die door een os getrokken werd, 1,5 frank.

De kantonnier

Het dagelijks onderhoud van de buurtwegen was destijds toevertrouwd aan zogenaamde kantonniers. Zij werden aangesteld door de bestendige deputatie, en betaald door de gemeenten waarin zij werkzaam waren, volgens een door de bestendige deputatie vastgestelde verdeelsleutel.

Op 2 maart 1842 werd André Pulinx van 's Herenelderen tot kantonnier voor Overrepen, Neerrepen, Riksingen, 's Herenelderen, Henis en Berg aangesteld. Elke week moest hij één en een halve dag in Overrepen en in Neerrepen werken, telkens één dag in Riksingen en in 's Herenelderen, en een halve dag in Henis en in Berg. Zijn jaarwedde bedroeg 300 frank, waarin de gemeentebesturen van Overrepen en Neerrepen ieder 75 frank bijdroegen, Riksingen en 's Herenelderen ieder 50 frank, en Henis en Berg ieder 25 frank.

Akkers en weiden

Het grootste deel van de oppervlakte van Berg was akkerland. Anders dan vandaag waren er destijds grote verschillen in de vruchtbaarheid en dus in de opbrengst van het ene veld tegenover het andere. De akkers werden door het kadaster in vier categorieën onderverdeeld, waarvan de waarde geschat werd op een bedrag tussen 32 gulden per jaar per hectare voor de beste grond – goed gelegen leemgrond die 19 centimeter diep bewerkt werd, en waarop men tarwe, rogge, haver, klaver, peerdevoeder of aerdappelen teelde – en 10 gulden per jaar voor de potaerde met kiezelsteenen vermengd, in de kruin van eenen aenzienelijken berg gelegen, die slechts 7 centimeter diep bewerkt werd, waarop men rogge of haver zaaide, en die men om de drie jaren braak liet liggen.

De voornaamste teelt was de graanteelt: tarwe, rogge en haver. Aardappelen waren een even belangrijk voedingsbestanddeel, en in de tuinen werden groenten en kleinfruit geteeld. De hoogstamboomgaarden leverden vooral het gras op waarop de dieren in de zomer geweid konden worden. Pas in de tweede plaats leverden zij ook, met wisselend succes, fruit op. Als dierenvoeders werden paardenbonen, gerst en klaver gezaaid. De beemden werden eens per jaar gehooid. Dat hooi diende als wintervoorraad voor de runderen en schapen die de winter door gehouden werden. Oliehoudende planten werden nog geteeld, maar zij werden zeldzaam.

Het verslag van de inspecteurs van het kadaster licht ons ook in over de teeltschema's die gehanteerd werden om de gronden maximaal te laten renderen. De beste akkers in het dorp werden afwisselend bebouwd met tarwe, rogge, klaver, tarwe, haver en paardenbonen, zonder dat zij tussendoor braak bleven liggen. Op minder vruchtbare akkers werd meer rogge en minder tarwe geteeld.

De tuinen in het dorp waren grotendeels met hagen afgezet, en volgens het kadaster goed onderhouden. Zij tuinen werden een kwart hoger of even hoog getaxeerd als de beste akkers. Van de groenten die men er teelde waren de ambtenaren niet erg onder de indruk: het waren veelal grove groentens tot gebruik van den gemeenen landman.

De weidengordel rond het dorp bestond uit boomgaarden, overwegend beplant met hoogstam appelbomen en perenbomen. Om de dieren in de weide te houden waren zij met hagen omringd. Deze gronden, die zowel gras als fruit opbrachten, werden door het kadaster als erg waardevol beschouwd. Zij werden een kwart hoger of even hoog getaxeerd als het beste akkerland in de gemeente.

Het hooiland lag op vochtige leemgrond, en in het moerassig bronnengebied van de Demer.

Bossen waren er weinig. Het ging meestal om minder goed gelegen percelen, waarop hakhout groeide. Om de zeven tot negen jaren werd het hout gekapt, waarna zich op de stronken die waren blijven staan nieuwe scheuten ontwikkelden, die dan jaren later weer gekapt werden. Het hout diende voor het stoken van de haarden en van de broodovens. Naargelang de opbrengst van het brandhout, en naargelang er meer of minder eiken tussen groeiden, werden deze percelen op 9 of 18 gulden per hectare geschat. De rechte eiken die tussen de elzen, essen, hazelaren en abeelen stonden, liet men doorgroeien voor timmerhout.

Poelen dienden als drinkplaats voor het vee, en de paarden werden er in gewassen.

In Berg maakte het kadaster in 1843 nog onderscheid tussen vier categorieën akkers, die verschilden in vruchtbaarheid en in opbrengst. Ook tuinen, boomgaarden, weiden, hooilanden en bossen werden naargelang hun ligging en hun opbrengst in klassen verdeeld.

Bouwlanden

De bouwlanden dezer gemeente zyn in vier klassen verdeeld, naar de onderstaande verscheidenheden:
Eerste klasse
De eerste klasse is leemgrond van goede hoedanigheid en gemakkelijke bewerking, zeer voordeelig by de wooningen in eene vlakte gelegen. De diepte der groeiaerde is van 19 centimeters op ondergrond van goeden leem. Men bouwt er voornamentlyk tarwe, rogge, haver, klaver, peerdevoeder en aardappelen.
De hectare is geschat op 32 gulden.
Tweede klasse
De tweede klasse bestaet in twee soorten van grond.
1° in ligten leemgrond met een weinig zand vermengd en van eene geelachtige kleur, op eene hoogte gelegen. De diepte der groeiaerde is van 18 centimeters op ondergrond van ligten leem.
2° in kleiachtigen leemgrond van geelachtige kleur, zynde op eene vlakte gelegen, hebbende 16 centimeters groeiaerde op ondergrond van de zelve aerdsoort.
Zelve bebouwing dan voor de 1e klasse.
De hectare is begroot op 26 gulden.
Derde klasse
De derde klasse is samengeteld uit twee soorten van grond.
1° uit ligten leemgrond met zand vermengd, zynde op eene hoogte en verwyderd gelegen. De diepte der groeiaerde is van 13 centimeters op ondergrond van ligten leem met geel zand vermengd.
2° uit kleigrond van ongemakkelyke bewerking, zynde op eenen berg gelegen. De diepte der goeiaerde is van 18 centimeters, op ondergrond van geel zand met klei vermengd.
Men bouwt er tarwe, rogge, haver en klaver en zy braeken een op de zes jaren.
De hectare is begroot op 18 gulden.
Vierde klasse
De vierde klasse bevat potaerde grond met kiezelsteenen vermengd, zynde in de kruin van eenen aenzienelyken berg gelegen; de diepte der groeiaerde is van 7 centimeters op ondergrond van potaerde, zand en kiezel.
Rogge, haver, voeder worden het meest op deze gronden gebouwd, zy braeken gewoonelyk een jaer op dry.
De hectare is begroot op 10 gulden.

Tuinen

De tuinen liggen by de wooningen en zijn verdeeld in twee klassen.
Eerste klasse
De eerste klasse is op grond van de 1ste en 2de klasse bouwland by de wooningen gelegen, zynde goed omtuind en met eenige vrugtboomen beplant, waer in de groenten met eenige zorg voor eigen gebruik geteeld worden.
Men schat de hectare op een vierde hooger dan de bouwlanden der 1ste klasse en dus op 40 gulden.
Tweede klasse
De tweede klasse is op grond van mindere hoedanigheid, by de wooningen gelegen, zynde slecht omtuind en waer in alle grove groentens tot gebruik van den gemeenen landman geteeld worden.
De hectare, zo als de 1ste klasse bouwland, is geschat op 32 gulden.

Boomgaerden

De boomgaerden in deze gemeente bestaen in door heggen of anderzints ingeslotene stukken grond, meestal met appel en paere boomen beplant, tusschen de welke den grond gemeenelyk met graszoden bedekt is.
Zy zijn verdeeld in drie klassen :
Eerste klasse
De eerste klasse is op grond van de 1ste klasse bouwland, by de wooningen gelgen, en regelmatig beplant met appel en paerebomen van goeden opbrengst, deels met heggen, deels met opgeworpene gragten omringd; Daerenboven leert der zelves oppervlakte eene goede, voedzame en aenzienelyke beweiding op.
De hectare is begroo op een vierde hoger als de 1ste klasse bouwland en dus op 40 gulden.
Tweede klasse
De tweede klasse is op grond van mindere hoedanigheid gelegen en beplant met vrugtbomen van middelmatigen opbrengst; De oppervlakte levert eene zuere, deels tamelyke overvloedige beweiding op.
De hectare is geschat, als de 1ste klasse bouwland op 32 gulden.
Derde klasse
De derde klasse is op eenen hoogen berg gelegen en bestaet deels in potaerde en deels in vochtigen zandgrond, is beplant met jonge en oude vrugtboomen,van geringe opbrengst en de oppervlakte levert slechts eene geringe en schraele beweiding op. De hectare is begroot op 20 gulden.

Weiden

De weiden zyn verdeeld in twee klassen:
Eerste klasse
De eerste klasse is op vochtigen leemgrond, niet verre van de wooningen gelegen, brengt een genoegzaem gras voort, maer iets zuur en is met populiere boomen beplant.
De hectare is begroot op 25 gulden.
Tweede klasse
De tweede klasse is kleigrond, bestaende wyders uit weg kanten, hunne beweiding bestaet in een fyn gras van tamelyke goede hoedanigheid, maar weinig overvloedig.
De hectare is begroot op 10 gulden.
Hooilanden
De hooilanden zyn verdeeld in twee klassen.
Eerste klasse
De eerste klasse is op te vochtigen leemgrond gelegen, leverende een grof en zuer hooi op, het welk een ael s'jaers gemaeit wordt als wordende het nagras door het vee afgeweidt.
De hectare is begroot op 26 gulden.
Tweede klasse
De tweede klasse is op natten broek of moerasgrond gelegen, ontbrekende aen middelen tot ontlossing der wateren, leverende een weinig grof hooi op, het welk daerenboven met biezen en andere nadeelige planten vermengd is. Zy worden slechts eens in het jaer gemaeid.
De hectare is begroot op 18 gulden.

Boschen

De bossen worden verdeeld in twee klassen, te weten:
Eerste klasse
De eerste klasse is opgrond van de 3de en 4de klasse bouwland gelegen, beplant met elze, essche, eike en hazelare schaerhout; het welk alle 7 jaren kan gekapt worden en tamelyk wel bezet met eiken en alerlei boomen.
De hectare is begroot op 18 gulden.
Tweede klasse
De tweede klasse is op grond van de 4de klasse bouwland gelegen, segter, doch met zelve struken als de voorgaende bezet, des zelfs opbrengst is van geringe waerde en wordt ook niet regelmatig gekapt.
Men schat de hectare op 9 gulden.

Schaepsweiden

Deze bestaen in onregelmatige stukken grond, langs wegen en bergkanten gelegen, welke begroesd zynde, eene magere een schrale beweiding voor de schaepen opleveren.
De hectare is begroot op 3 gulden.

Poelen

De poelen zyn geschat ingevolge de resolutie van den 23 october 1827, N°60 bis, als de gronden, waer aen zy paelen of waer op zy gelgen zyn.

En hoeveel brengt dat op ?

De bepaling van het jaarlijks te verwachten inkomen uit de verschillende soorten grond was weldoordacht. Voor elke categorie van akker werd eerst de vruchtwisseling bekeken: de meeste gronden werden immers volgens een vast patroon jaarlijks met andere vruchten bezaaid. In Berg werden de akkers van de eerste klasse bewerkt in een zesjarige cyclus. In het eerste jaar werden zij voor de helft bezaaid met bonen en voor een vierde met aardappelen beplant, terwijl een vierde braak bleef liggen. Het volgende jaar werd datzelfde land voor de helft met tarwe en voor de helft met rogge bezaaid. Vervolgens werd het derde jaar rogge gezaaid, het vierde jaar klaver, het vijfde jaar tarwe en het zesde jaar haver. Het jaar daarna herbegon dezelfde cyclus.

Vervolgens werd nagegaan hoeveel men gemiddeld per hectare van die vruchten kon oogsten. Op de beste grond was dat het eerste jaar 37,50 hectoliter aardappelen en een hoeveelheid paardenbonen, het tweede jaar 7 hectoliter tarwe en 8 hectoliter rogge, het derde jaar 15 hectoliter rogge, het vierde jaar een hectare klaver, het vijfde jaar 14 hectoliter tarwe, en het zesde jaar 24 hectoliter haver. Aan de gemiddelde prijzen van de laatste jaren op de markt van Tongeren, was de waarde van die vruchten voor het eerste jaar 18,18 gulden voor de bonen en 44,25 gulden voor de aardappelen, het tweede jaar 58,24 gulden voor de tarwe en 48,88 gulden voor de rogge, het derde jaar 91,65 gulden voor de rogge, de waarde van de klaver van het vierde jaar werd bepaald op ¾ van die van een hectare haver, dus op 54,54 gulden, en de tarwe en haver die het vijfde en zesde jaar

geoogst konden worden hadden een handelswaarde van 116,48 en van 72,72 gulden. Over zes jaren bracht een hectare van deze grond dus veldvruchten op met een marktprijs van 504,94 gulden.

Na de opbrengsten, werden de kosten onder de loep genomen. Die 504,94 gulden was immers geen zuivere winst. In de eerste plaats moest de grond klaar gemaakt worden om bezaaid te worden. Hij moest geploegd, geëgd, en weer gelijk gemaakt worden. Nauwkeurig werd onderzocht hoe vaak de grond op een periode van zes jaren deze bewerkingen nodig had: Men rekent in het algemeen voor de jaarlijksche bebouwing twee beploegingen, met uijtzondering van het aerdappel en braekland, waer voor doorgaens drie en somwijlen vier genomen worden, en den klaver den welken er geene vereijscht, welke bebouwing voor de zes opvolgende jaren 10 ½ beploegingen uijtmaeken, en waer van de kosten begroot op 10 guldens ieder, het eggen en wellen daer onder begrepen, beloopen op 105 gulden.

Ook het bezaaien kost geld. Voor een hectare tarwe bijvoorbeeld, was 2 hectoliter zaaigoed nodig, waarvan de prijs op 16,64 gulden begroot werd, voor haver was 3 hectoliter nodig, en die kostte 9,09 gulden. Het zaaigoed voor een hectare klaver kostte 6,06 gulden. Het loon voor de zaaier werd ook niet vergeten: daaruit leren we dat hier destijds 35 centiemen betaald werd om één hectare in te zaaien. Over zes jaren werden de kosten voor het zaaien begroot op 74,30 gulden.

Daarmee was de boer nog niet uit de kosten. De hoeken en kanten van de percelen, waar hij met de ploeg niet bij kon, moesten met de schop omgegraven worden, er moesten afwateringsgrachten gegraven worden – de akkers waren immers nog niet gedraineerd –, de tarwe moest *gekalkt* worden, het onkruid moest uitgetrokken en verzameld worden en de distels moesten uitgestoken worden. In de oogsttijd moest het koren gemaaid, gebonden en opgezet worden in schoven en vervolgens op wagens geladen en ingeschuurd worden. De kosten voor al deze werkzaamheden begrootte men op 41,67 gulden voor zes jaren. Voorts waren er specifieke kosten naargelang de vruchten die men teelde. Voor het dorsen en wannen van de granen werd 25,67 gulden afgehouden. Voor het planten *der aerdappelen, het zuijveren en aenhoogen, het uijtdoen, laden en ontladen derzelver,* werd op 10,18 gulden gerekend. Voor de klaver, waarvan men aannam dat die op het veld verkocht werd, werden geen oogstkosten in aanmerking genomen.

Dan waren er nog kosten van onderhoud, *zoo als het vernielen der mollen, muijzen, slekken en andere nadeelige dieren en insecten, en de tot*

verzekering der eygendommen tegen verwoestingen – bedoeld werd het onderhouden van de omheiningen van het veld, om de dieren die langs de wegen gehoed werden van het veld te houden – die begroot werden op 10,10 gulden per hectare over een periode van zes jaren.

Tot slot werd nog rekening gehouden met de kosten voor de bemesting van het land: het gewoon mest voortskomende *van den mesthof zal niet als onkosten gerekend worden, dewijl het stroo niet in de opbrengst begrepen is. Men staet voor het vervoer van den mest met bijgaende kosten, het overschot van het stroo dezelve niet kunnende dekken, alsmede voor het vervoer der graenen naer den markt alwaer zij gewoonlijk verkogt worden, eene som van 9 % van den gezamelijken onzuijveren opbrengst, 504,94 gulden, dus 45,44 gulden.*

Door al deze kosten op te tellen kwam men aan 312,36 gulden onkosten op zes jaar. Dat bedrag werd afgetrokken van de bruto opbrengst van 504,94 gulden, zodat den zuyveren opbrengst op zes jaren nog 192,58 gulden bedroeg. Dat bedrag werd dan gedeeld door zes, hetgeen betekende dat de jaarlijkse netto opbrengst van een hectare van de beste akkergrond in Berg begroot werd op 32,09 gulden, of afgerond 32 gulden.

Indien de diensten van het kadaster juist zaten met hun berekening, dan betekende dat, dat de kosten ruim 61 % van de bruto opbrengsten bedroegen. Voor de grond van de vierde klasse, die om de drie jaren afwisselend braak gelaten werd, en met rogge en haver bezaaid, liepen de kosten op tot 71 % van de bruto opbrengst.

De hooilanden van de eerste klasse werden verondersteld jaarlijks per hectare 2500 kg hooi van eerste kwaliteit op te leveren. Dat hooi kon verkocht worden aan 17 gulden per ton, zodat de verkoopwaarde van de opbrengst 42,50 gulden bedroeg. De kosten van onderhoud, bestaende in schoonhouden der slooten, gelijkmaken der molhopen en andere dergelijke kosten werden begroot op 2,50 gulden per hectare, en die voor het maaien en hooien van het gras en voor het opleggen van het hooi op 14 gulden. Beemden werden niet bemest of anderszins bewerkt, zodat daar ook geen kosten aan waren. De netto opbrengst bedroeg volgens deze berekening 26 gulden per hectare.

Hooiland van de tweede klasse bracht gemiddeld 2300 kg hooi per jaar op, dat minder goed van kwaliteit was dan het eerste. Het werd geschat op 13 gulden per ton of 29,90 gulden per hectare.

De kosten werden begroot op 40% van de opbrengst, zodat de netto opbrengst nog 17,94 of afgerond 18 gulden bedroeg.

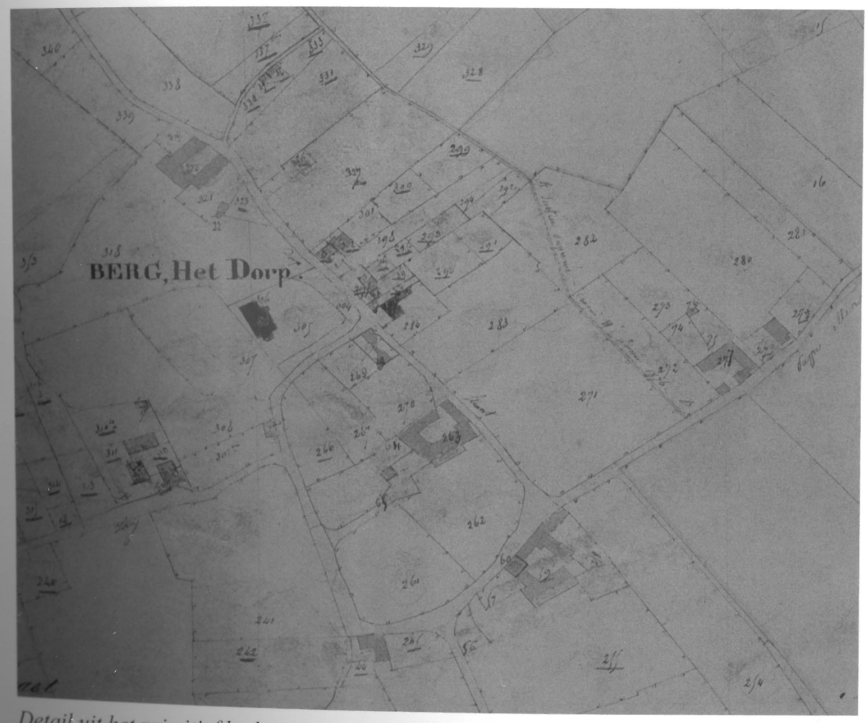
De gegevens over de verschillende categorieën van akkerlanden, weilanden en andere landerijen, en over hun opbrengsten, samengebracht in document 5 van het kadaster, de Tabel van klassificatie der grondeigendommen, zeggen op zich nog niets over het aandeel van ieder van die gronden in het dorpsareaal. Daarvoor diende document 11, de *Verzameling van de inhoudsgrootte en belastbare opkomst der gemeente.* Hierin stond per categorie van landerijen en van huizen, en per categorie van molens, brouwerijen en stokerijen, hoeveel er in een bepaalde gemeenten waren.

Voor Berg bevat het document de volgende gegevens:

Soort der eigendommen	Oppervlakte
Bouwland klasse 1	150 ha 56 a 40 ca
Bouwland klasse 2	196 ha 5 a 65 ca
Bouwland klasse 3	86 ha 47 a 55 ca
Bouwland klasse 4	22 ha 22 a 55 ca
Tuinen klasse 1	1 ha 97 a 90 ca
Tuinen klasse 2	1 ha 58 a 50 ca
Boomgaarden klasse 1	12 ha 37 a 25 ca
Boomgaarden klasse 2	18 ha 26 a 30 ca
Boomgaarden klasse 3	4 ha 26 a 85 ca
Weiden klasse 1	3 ha 41 a 80 ca
Weiden klasse 2	10 ha 97 a 5 ca
Hooilanden klasse 1	9 ha 97 a 40 ca
Hooilanden klasse 2	7 ha 41 a 25 ca
Bossen klasse 1	15 ha 52 a 0 ca
Bossen klasse 2	3 ha 3 a 15 ca
Schaapsweiden	76 a 55 ca
Bebouwde oppervlakten (2)	2 ha 29 a 75 ca
Totaal	547 ha 17 a 90 ca
Niet belaste eigendommen	
Wegen, pleinen	18 ha 54 a 10 ca
Beken en grachten	9 a 70 ca
Kerkhof	16 a 50 ca
Pastorijtuin	6 a 35 ca
Kerk en pastorij	5 a 15 ca
Totaal	19 ha 41 a 80 ca
Oppervlakte van de gemeente	566 ha 59 a 70 ca

Uit deze cijfers blijkt dat de controleur van het kadaster in Berg 455 ha 32 a 15 ca akkerland aantrof. Dat is ruim 80 % van de oppervlakte van de gemeente. Boomgaarden, hooiland en weiland besloegen 11,7 % van de oppervlakte en bos 3,3 %.

Naast de gronden en de huizen kregen in Berg ook vier brouwinstallaties en een stroopstokerijtje een kadastraal inkomen opgeplakt.
Nicolas Daniëls en Tilman Schols van Ketsingen, en Peeter Vrancken die in het Dorp woonde, bezaten ieder een brouwinstallatie waarin zij twee of drie keer per jaar voor eigen gebruik bier brouwden. Hun installaties werden getaxeerd op 12 gulden. Willem Martin van Ketsingen bezat een kleinere brouwinstallatie, met een ketel van 900 liter en een werkkuip van 1300 liter, waarin hij twee keer per jaar voor eigen gebruik brouwde. Het kadaster taxeerde zijn brouwerij op een jaarlijks netto inkomen van 8 gulden.

Detail uit het primitief kadaster van Berg, sectie C1, SAT

In de jaren waarin de appel- en perenbomen overvloedig vruchten droegen, stookte Gerard Geuten uit Ketsingen stroop. In een gebouwtje van hout en leem met een strooien dak, had hij *daarvoor eenen kleinen ketel en eene pers, waarin hij naer den appel en peeren oogst eenigen tijd stroop maakte.* Het kadaster schatte dat hij met zijn stroopstokerij jaarlijks gemiddeld 4 gulden verdiende.

Noten

(1) Deze dossiers worden in het Rijksarchief te Hasselt bewaard, en kunnen er door iedereen geraadpleegd worden. Het dossier over Berg draagt nummer 8 van de Processen-verbaal van afpaling.
(2) Hier wordt de grondoppervlakte van de gebouwen (kerk, huizen, stallen, ...) bedoeld.